

arkivret« og kommentaren i »Politiken« – det skulle ikke være så svært at finde ud af.

I sin kommentar i »Politiken«, som iøvrigt er motiveret af, at ugebladene »Billed Bladet« og »Se og Hør« har generet Inger Dübeck og hendes familie – hvilket vi kan enes om er forkasteligt, og det er helt berettiget, at Inger Dübeck tager private problemer op i et offentligt forum – skriver hun, nærmest en passant: »Journalister fra ovennævnte blade ses ofte i frontlinien, når det gælder om at kræve straffelovgivningens beskyttelse af privatlivets fred for den person, hvis adresse og personnummer er blevet optaget i et offentligt edb-register. Så snart det derimod drejer sig om at sælge andres privatliv i journalistens eget ugeblad, glemmer han straffeloven og henholder sig nu kun til grundlovens regel om ytringsfrihed. Ingen kan tilsyneladende hindre en ugebladsjournalist i at hænge hvem som helst – levende eller død – ud, hvis han/hun p.t. er en god »story««.

Den implicite forargelse i det sidste udsagn har Dübeck så evigt ret i, noget tilsvarende har jeg og min daværende familie også erfaret i en barsk verden for 30–40 år siden. Men det er første del af teksten, der er arkivmæssigt relevant. Man kan vist tillade sig at erstatte journalister fra »Billed Bladet« og »Se og Hør«, som skulle stå i frontlinien i kritikken af edb-registrene (Sic!), med kritikerne af skævheden i hele offentlighedsproblematikken. Jeg mener ikke det kan læses på anden måde, og slet ikke, når man iøvrigt kender Inger Dübecks produktion omkring arkivret. Og som sådan indgår det i en forvridding af hele debatten, hvor en argumentation som ovennævnte kastes i hovedet på folk, lige så snart de kritiserer statsmagten for at værne for meget om de samtidshistoriske arkiver og tage for lidt hensyn til offentligheden og den demokratiske debat. Det er *nøjagtigt samme argumentationsmåde* Inger Dübeck bruger i polemikken mod min bog, selvom hun ikke på nogen måde kan eftervise, at jeg skulle være tilhænger af sletning af edb-op-

lysninger, som senere kan fortælle væsentlige ting om folks levevilkår og samfundsmønsteret i det hele taget i vor tid. Hele spørgsmålet om massedata er jo kun ved *begyndelsen* til en forskningsmæssig diskussion, men under alle omstændigheder udelukker denne diskussion ikke, at det »klassiske« arkivadgangsspørgsmål tages op til en gennemgribende reform.

Inger Dübeck er jo sammen med rigsarkivaren ved at udarbejde forslag til en ny arkivlov. På grundlag af hendes sidste udfald vil jeg tillade mig at konkludere, at det ud fra et historisk forsknings- og formidlingssynspunkt forekommer alt andet end betryggende.

Ning de Coninck-Smith: Joakim Larsens skolehistorie genudsendt

I 1984 udkom på Unge Pædagogers Forlag et genoptryk af Joakim Larsens klassiske trebinds værk om den danske skoles historie (1536–1784) (bind I), 1784–1818 (bind II) og 1818–1898 (bind III). Bøgerne er redigeret af Chresten Kruchov, Kirsten Larsen, Ellen Nørgaard og Grethe Persson og der er tale om et fotografisk genoptryk af originaludgaverne, der blev udgivet i årene 1893, 1899 og 1916 forsynet med en mindre indledning skrevet af udgiverne. Heri fortælles ganske kort på baggrund af Joakim Larsens egne erindringer¹ om hans liv og skolepolitiske virke, om hans skolebogsforfatterskab og om hvordan hans skolehistoriske arbejder blev til.

Genudgivelsen skal afsluttes med et »fjerde-bind«, indeholdende en samling af nye analyser af forskellige sider af folkeskolens historie. Dette bind forventes udgivet i løbet af foråret 1985.

Joakim Larsen (1846–1920) var uddannet folkeskolelærer og blev i 1885 skoledirektør for Frederiksberg Skolevæsen. I 1893 blev han medlem af Danmarks Lærereforenings besty-

1. Joakim Larsens Livserindringer del 1–4 efter hans egenhændige optegnelser. Udgivet af R. C. Mortensen. Særtryk af Jonstrupbogen bind 7 (Kbh. 1929), bind 8 (Kbh. 1930), bind 9 (Kbh. 1932) og bind 17 (Kbh. 1940).

relse og var formand herfor i årene 1895–1900. Endvidere var han konsulent for Kirke- og Undervisningsministeriet i forbindelse med udarbejdelsen af Folkeskoleloven af 1899 og de efterfølgende cirkulærer.

Hans forfatterskab omfattede foruden »skolehistorien«, og en lang række af mindre artikler om skolens historie, også en del læse- og regnebøger. Hans store skolehistoriske værk udkom som nævnt i årene 1893, 1899 og 1916; bd. II (tiden 1784–1818) og bind III (tiden 1818–1898) blev således udgivet i de år, hvor Joakim Larsen var mest skolepolitisk aktiv, hvorimod det sidste bind (tiden fra reformationen til 1784) udkom efter at han i 1911 var blevet pensioneret.

De to første bind er koncentreret om den politiske, ideologiske og pædagogiske debat om almueskolen, mens det sidste bind mere er et forsøg på at placere skolens udvikling ind i den generelle kulturelle og samfundsmæssige udvikling i perioden. For alle tre bind gælder, at det er almueskolevæsenet på landet og i købstæderne udenfor København, der behandles.

Især de to første bind (bind II og III i her-værende udgave) blev antageligvis udgivet som et slags indlæg i den aktuelle debat om en folkeskolereform, da det var Joakim Larsens opfattelse, at en reform af folkeskolen var nødvendig, men at den burde hvile på det historiske givne. Derfor var kendskab til almueskolens historie uomgængelig (forord til bind II).

I sit arbejde med at afdække skolens historie over en periode på mere end 350 år og i sin erkendelse af historikerens skabende rolle lå Joakim Larsen tættere på den ældre historiske historievidenskab end på den positivitistiske. Det bekymrede ham således kun lidt, at hans bøger ikke kunne leve op til positivisternes objektivitetskriterium, fordi han skrev om en tid og om begivenheder som han selv tog aktiv del i. Var han ensidig i sin opfattelse ville andre sikkert korrigerer den (forord bind III). Det var hans mål at indsamle og bearbejde så meget materiale til skolens historie som muligt. Men som han selv måtte erkende i forordet til bind III så var en egentlig bearbejdning af hele dette store materiale en

umulighed og han karakteriserede selv dette bind af skolehistorien som »... mere ... et Magazin for Meddelelser om Skolen end kritisk Historie...«. Selv var han ikke helt utilfreds hermed, for hvad han ikke havde kunnet nå, det kunne andre forhåbentlig nå i fremtiden. Grundlaget var i al fald skabt med hans arbejde (erindringer, del 4 side 22).

Joakim Larsens bøger er for eftertiden ikke kun interessante som grundlag for videre forskning. De udgør også en kilde til forståelse af det 19. århundredes mere konservative syn på skole, børn, opdragelse og samfund. Læst med dette perspektiv for øje giver bøgerne også viden til forståelse af intentionerne med Folkeskoleloven af 1899.

Som så mange andre i sin samtid havde Joakim Larsen en grundfæstet tillid til at udbredelse af oplysning og viden var en af hoveddrivkræfterne i civiliseringen af samfundet og et middel hertil var indførelse af elementær skolegang for alle børn. Eller med Joakim Larsens egne ord, at skolen blev en samfundsinstitution (bind I s. 266). Som følge heraf beskrev han de ældre generationer som ned-sunket i fordomme, uvidenhed og overtro, og målestok for de enkelte perioders »civilisationsgrad« var udbredelsen af læse- og skrivefærdighed samt eksistensen af det 19. århundredes moralske dyder som »...Ærlighed, Flid, Nøjsomhed, ægteskabelige Troskab... Velopdragenhed i ydre Optræden.« (bind I, s. 361).

Hans bøger er overordnet set et forsøg på at følge denne »civilisationsproces« fra »folkeskolen i kimform«, nemlig indførelsen af deg-nelæsningen i 1629 over skoleanordningerne fra 1739 og 1814 til den udfoldede folkeskole med Folkeskoleloven af 1899. Men med vedtagelsen af Folkeskoleloven i 1899 opfattede Joakim Larsen ikke udviklingen som afsluttet. Forudsætningen for at skolen kunne opnå den rette centrale placering i samfundslivet var dels en forbedring af lærernes uddannelse – ikke mindst deres pædagogiske kvalifikationer – dels en udbredelse blandt forældre, politikere m.fl. af interesse for skolen og vilje til at omsætte denne interesse i handling.

I følge Joakim Larsen havde man stort set ikke siden pietismen i 1730'erne og oply-

ningstiden i 1700-tallets slutning set en sådan interesse endsigte pædagogisk bevidsthed og særlig af den sidste periodes pædagogiske og skolepolitiske debat mente Joakim Larsen at der var meget at lære.

Det første bind, som Joakim Larsen udgav (bind II i herværende udgave) handlede således om tiden fra nedsættelsen af den store Skolekommission i 1784, over dens forskellige forslag og den endelige anordning fra 1814 til indførelsen af en egentlig læreruddannelse med seminariereglementet af 1818.

I denne periode af skolens historie brydes den filantropiske og den konservative humanistiske pædagogik og det var netop i disse brydninger at Joakim Larsen fandt sine egne pædagogiske idealer. Det var således hans opfattelse, at den elementære undervisning gennem anskuelsesundervisningen burde appellere til børnenes fantasi. I det hele taget skulle der i undervisningen tages hensyn til en selvstændig »barnenatur«. I dette fulgte han filantropisterne, der netop havde kritiseret den ældre skole for udenadslære og katekismusterperi. Men han tog afstand fra denne retnings opprioritering af nyttig viden. Det var ikke kundskabsindlæring, der var skolens væsentligste formål, men det karakterdannende og i denne proces spillede religionsundervisningen en alt afgørende rolle. Børnene burde opdrages til »... velopdragne, selvhjulpne og sundttænkende Mennesker...«. (cit. fra erindringerne del 4 s. 22). - I denne kritik af filantropismen lå han tæt op af de konservative humanister.

Joakim Larsen skrev sine skolehistoriske bøger i en tid, hvor den grundtvigianske friskolebevægelse igennem længere tid havde kritiseret det statslige skolevæsen for dets døde udenadslære og for at være alt for lidt rettet mod, at det var børn man underviste. Overfor disse angreb var hans bøger tænkt som et forsvar for 1814-anordningens bestemmelser og en kritik af friskolen som han opfattede som en skoleform, hvor børnene intet lærte og hvor der manglede disciplin og orden. På den anden side var Joakim Larsen tvunget til at erkende at grundtvigianerne videreførte 1700-tallets pædagogiske idealer, som han selv talte så varmt for. Hertil kom

også, at Joakim Larsen ligesom grundtvigianerne mente, at læreren burde være den bærende kraft i undervisningen. (bind III s. 415)

Forudsætningen herfor var som nævnt dels en bedre læreruddannelse og dels udbredelsen af en større samfundsmæssig respekt for læreren og hans arbejde. Selv gjorde Joakim Larsen et stort stykke arbejde herfor i Danmarks Lærerforening, men også hans bøger vidner om et ønske om at ændre befolkningens opfattelse af lærerne. Holbergs fordrudne og vigtigperagtige degne ønskede Joakim Larsen at supplere med et billede af en mand, der i 16., 17. og 1800-tallet under elendige sociale forhold kæmpede en brav kamp mod landsbybefolkningens overtro og uvidenhed. (bind I kap. II).

Joakim Larsens undersøgelse af den danske almueskoles udvikling er det eneste forsøg på at give en samlet dybtgående fremstilling af den danske almueskoles historie i det 16., 17., 18. og 19. århundrede. Siden Joakim Larsens dage har historikere, der har beskæftiget sig med den ældre skolehistorie, enten arbejdet med mindre afgrænsede perioder og emner eller med fri- og højskolebevægelsen.

Hvordan kan det nu være? En oplagt forklaring kunne være, at kildekritikken og positivismens indtog på universiteterne satte en stopper for forsøg på at beskrive fænomenernes historie over så lang tid p.g.a. det umulige i at behandle samtlige kilder fyldestgørende. En anden forklaring kunne være, at der p.g.a. Joakim Larsens gevaldige kildeindsamlingsarbejde var opstået en myte om, at almueskolevæsenets historie før 1900 den var skrevet.

En tredje forklaring kunne være, at Joakim Larsens arbejder på trods af hans forsøg på for den ældste periodes vedkommende at se skolens udvikling i et mere kulturhistorisk lys, hovedsageligt handler om de politiske, juridiske og ideologiske rammer for almueskolens udvikling. Her har den politiske historieskrivning, som har domineret den danske historieskrivning i dette århundrede, måske følt sig ganske godt dækket ind.

En fjerde og sidste forklaring kunne være, at grundtvigianismens store indflydelse på

udformningen af den danske folkeskole i det 20. århundrede har gjort det mere oplagt at skrive om fri- og højskolerne end om en skoleform, som man helst fra denne side så forsvinde.

Hvorom alting er, så har Joakim Larsen med sine emne- og kildevalg, sine periodiseringer af og forklaringer på skolens udvikling haft stor betydning for både professionelle og amatørhistorikere. Med Joakim Larsen fik man defineret disciplinen skolehistorie: nemlig analyser af de ideologiske, politiske og juridiske rammer for skolen, af den religiøse og pædagogiske tidsskriftlitteratur om skoleforhold og for at nå frem til »virkeligheden« analyser af indberetninger fra de kirkelige tilsynsmyndigheder rundt omkring i landet.

Takket være Joakim Larsens beskrivelse af skolehistoriens hovedtræk havde man hermed også fået en inddeling af skolehistorien i forskellige faser.

Pietismen og oplysningstiden blev beskrevet som højdepunkterne hvad angik interesse for oplysning og skolegang. Derimod fandt han ikke samme store interesse for skolen i 15. 1600-tallet eller i det 19. århundrede.

Joakim Larsen bidrog således til karakteristikken af den danske enevælde, som bl.a. på det ideologiske område adskilte sig fra andre samtidige enevældige stater. Organiseringen af et offentligt elementært skolevæsen skete således tidligere i Danmark end i f.eks. England og de øvrige skandinaviske lande.

Det må dog understreges – hvad Joakim Larsen også gør – at det tog næsten 160 år fra den første skoleanordning fra 1739 til at man med folkeskolens vedtagelse i 1899 kunne sige at alle børn i Danmark fik en elementær skolegang.

Drivende for skolevæsenets udvikling var ifølge Joakim Larsen opkomsten af forskellige religiøse, humane og pædagogiske idéer. Om disse blev til virkelighed eller ej ahang dels af nationens og bøndernes økonomiske formåen og dels af tilstedeværelsen af en almindelig samfundsmæssig »... Interesse for Skolen og Vilje til at bringe Ofre for den...« (bind II, s. 290).

Selvom Joakim Larsen langt fra var blind

for at skole og samfund var tæt forbundne, så savner man hos ham – og hos mange senere skolehistorikere – en nærmere diskussion af de pædagogiske idéers forbindelse til samfundet. Først med den historiske materialisme og socialhistoriens indflydelse på skolehistorien indenfor de sidste 10–15 år er denne diskussion for alvor blevet taget op. Ligeledes savnes en diskussion af årsagerne til den manglende vilje og interesse for skolen. Dette forhold kunne Joakim Larsen ikke forklare som andet end begrundet i dårlig økonomi, overtro og uvidenhed, da han – groft sagt – opfattede bønderne som en gruppe der via det statslige skolevæsen skulle »civiliseres«.

Den nyere socialhistoriske forskning i barndommens historie og i kultur- og »livsformerens« historie har efter min mening vist, at en dybere forståelse af det elementære skolevæsens udvikling vil kræve, at dette ses i lyset af befolkningens historisk specifikke syn på f.eks. børn og opdragelse. Herved vil skolehistorien kunne frigøre sig fra den moralsk forargede og lidt fordømmende stil, som findes hos Joakim Larsen. Han ledte således forgæves efter samme respekt for barnenaturen hos bønderne i 1500-tallet, som man i hans samtid kunne finde i det frederiksbergske borgerskab.

Der er imidlertid efter min mening ingen tvivl om, at Joakim Larsens arbejder på trods af deres »tidsbundethed« også fremover vil få stor betydning for det skolehistoriske arbejde. Dels fordi de indenfor mange områder indeholder den korteste introduktion til et meget omfattende kildemateriale – f.eks. Rigsdagsdebatten efter 1848 – og dels fordi de er spækket med faktaoplysninger som man kan have svært ved at finde andre steder. Af samme grund må man beklage, at der kun findes registre til bind I og III.

Alt i alt må man hilse denne genudgivelse velkommen og håbe, at den – som Joakim Larsen ønskede det – vil inspirere til et opsving i den skolehistoriske forskning.

Forhåbentligt på et andet grundlag end Joakim Larsens konservative humanisme.